

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1972
metai

VILNIUS

1973

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1972

VILNIUS

1973

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1972

VILNIUS

1973

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД
1972

ВИЛЬНЮС

1973

Redakcinė kolegija

Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Milius Vacys, Strazdūnaitė Rita (sekretorė), Sadžius Henrikas (vyr. redaktorius pavaduotojas), Tautavičius Adolfas, Tyla Antanas, Vaitkevičius Bronius (vyr. redaktorius), Zepkaitė Regina

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-137}{M851(10)-73}$ Z-73

UDK 9(474,5)14

PRIIMTINĖ ŽEMĖ IR JOS REIKSMĖ LIETUVOS AGRARINIŲ SANTYKIŲ ISTORIJOJE

Juozas Jurginis

Priimtinės žemės terminas feodalinio laikmečio šaltiniuose imamas vartoti greta sėdimosios žemės (osedloj zemli) ¹. Sėdimoji žemė nuo priimtinės skyrėsi tuo, kad ji buvo prievolinė, nuo jos valstietis negalėjo pasišalinti arba, kitaip sakant, prie jos buvo priištats ir turėjo už ją atlikti žemvaldžiui visas feodales prievoles bet kuria žemės rentos forma. Priimtine žemė — tai valstiečio noru ir laisva jo valia nuomojamas iš dvarininko sklypas kaip priedas prie sėdimosios. Skirtingi valstiečių žemės pavadinimai teisiškai reiškė skirtingas žemės rentos formas, kurių pasikeitimas buvo susijęs su feodalinės visuomenės pažanga.

Priimtinės žemės santykis su sėdimąja, jos gausėjimas ar mažėjimas padeda nustatyti agrarinių santykių raidos tendenciją ir leidžia ieškoti atsakymo, ar K. Markso išaiškintas ikikapitalistinės žemės rentos pasikeitimo dėsnis galiojo ir Lietuvoje.

Atodirbinė renta arba lažas yra paprasčiausia feodalinės rentos forma, kur renta atitinka pridedamąją vertę, nes čia pasisavinamas ne produktas natūra ar pinigais, o darbas. Valstietis, kaip betarpiškas gamintojas, vieną savaitės dalį dirba žemę, kuri faktiškai priklauso jam, o likusias savaitės dienas su savo gyvuliais ir įrankiais dirba dvare. Ši rentos forma remiasi visų visuomeninių darbo gamybinių jėgų atsilikimu ir paties darbo būdo primitivumu. Piniginė renta neišvengiamai veda arba į žemės virtimą laisva valstiečių nuosavybe, arba į kapitalistinio gamybos būdo formą, į rentą, kurią moka kapitalistinės žemės nuomininkas ². Vadinasi, irstant feodalizmui, turėtų būti pereinama nuo atodirbinės rentos prie piniginės, o ne atvirkščiai. Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad

¹ Sėdimosios žemės terminas — senas, aptinkamas XVI a. aktuose (žr. K. Jablonskis, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje, K., 1941) ir netapatintinas su sodybinės žemės sąvoka. Sodybinis sklypas — tai toji žemė, kurią užima sodyba su trobesiais, daržais, sodu ir klotimu ir kuri paprastai aptveriamą tvora. Sodybinės žemės terminas atsirado daug vėliau, ruošiantis naikinti baudžiavą.

² K. Marksas, Kapitalas, t. III, V., 1959, p. 724.

XVIII a. Lietuvoje pradėjus klostytis kapitalistiniams santykiams, lažas ne siaurėjo, o plėtėsi ir baudžiatvosa panaikinimo išvatarėse pasiekė savo apogėjų. Neskubėkim teigti, kad ši nuomonė prieštarauja K. Markso teiginiui apie feodalinės žemės rentos formų pasikeitimą, ir giliau paanalizuokime reiškinius.

Į rytus nuo Elbės esančioje Europos dalyje valstiečių baudžiava turėjo savo specifiką, kurią F. Engelsas pavadino antrąja baudžiavos laida. Vakarų Europoje nuo baudžiavos su lažu feodalizmas prasidėjo, o Rytų Europoje ja pasibaigė. Prancūzijoje ir Anglijoje baudžiava išnyko, veikiamą objektyvių ekonominių sąlygų. Didžioji prancūzų revoliucija naikino ne pačią baudžiavą, bet feodalizmo liekanas, o Rusijoje 1861 m. baudžiavą reikėjo naikinti įstatymu. Tai visų pirma ir reikia turėti galvoje.

Rytų Europoje prekybos plitimas ir bendrosios tarpvalstybinės rinkos susidarymas feodalinio ūkio vystymąsi pastūmėjo ne į baudžiavos išnykimą, o į jos sustiprėjimą. Palivarkinio (lažinio) ūkio įsigalėjimas XVI a. buvo antrosios baudžiavos laidos pagrindas. Tai suvėlino kapitalizmo atsiradimą, tačiau ir Vakaruose, ir Rytuose kapitalizmas brendo feodalizmo gelmėse ir ardė jį iš vidaus. Kokia nors rentos formos dinamika turėjo būti. Ją susekti galima iš sėdimosios žemės santykio su priimtine, nes pirmoji rėmėsi atodirbine, o antroji — pinigine renta.

Pirmasis skirtumą tarp sėdimosios ir priimtinės žemės pastebėjo S. Kosciałkowski, tyrinėjęs Lenkijos karaliaus ekonomijų veiklą Lietuvoje. Skaičiuodamas inventoriuose įrašytą Gardino, Alytaus ir Šiaulių ekonomijų dirbamąją žemę, jis pastebėjo, kad 1783 m. valstiečiai turėjo Gardino ekonomijoje 1810 valakų sėdimosios žemės ir 3818 valakų priimtines; Alytaus ekonomijoje — 706 valakus sėdimosios ir 1303 valakus priimtines; Šiaulių ekonomijoje — 773 valakus sėdimosios ir 2453 valakus priimtines³. Visose trijose ekonomijose valstiečiai turėjo dvigubai daugiau priimtinės žemės. Ką tai galėjo reikšti, iš kur ir kaip priimtinė žemė atsirado, S. Kosciałkowski neaiškino. Jis tik pateikė duomenis ir pripažino, kad už ją valstietis atsilygino ekonomijos valdytojui pinigais.

V. Viečorekas priimtinės žemės buvimą per visą XVIII a. laikė Lietuvos palivarkų specifiniu reiškiniu: gyventojų buvo reta, dirbamos žemės užteko, dalis jos dirvonavo, todėl palivarkas ir duodavo jiems žemės už činšą. Jis padarė dvi išvadas: 1) Lietuvoje palivarkas nepasiekė tokio išsivystymo kaip Lenkijoje, nes čia buvo rečiau gyventojų, menkesnis žemės derlingumas ir prastesnis susisiekimas; 2) dvaras nenorėjo rizikuoti, įveddamas vieningą ūkį, ir tenkinosi valstiečių duokle arba činšu, atsisaky-

³ S. Kosciałkowski, Ze studjów nad dziejami ekonomji królewskich na Litwie, Wilno, 1914, p. 21—22.

damas nuo lažo arba jį sumažindamas. Dėl žemos ūkininkavimo kultūros nėra palivarkų su samdomąja darbo jėga ⁴.

V. Viečorekas neskyrė priimtines žemės nuo sėdimosios duoklinės. Sėdimoji žemė dažniausiai buvo lažinė, tačiau ji galėjo būti ir duoklinė ar činšinė, bet svarbiausias jos bruožas tas, kad ji prievolinė, valstiečiui privaloma. Pasišalinimas nuo jos būtų laikomas pabėgimu ir griežčiausiai baudžiamas. O priimtine žemė tik labai retais atvejais galėjo būti lažinė.

Priimtines žemės atsiradimo priežastis ėmė aiškinti V. Koncė. Jis atkreipė dėmesį į tuščių valakų sąvoką, kuri ne visada reiškė nedirbamą apleistą arba dirvonuojančią žemę. Naujadvariui priklausančiame Ginų kaime 1765 m. buvo 27 valstiečių kiemai, kaimas turėjo 30 valakų žemės, iš kurių beveik du trečdaliai buvo laikomi tuščiais, nors dauguma valstiečių dirbo tik po ketvirtį valako ⁵. Tuščia žemė atsirado sunkiausiais metais, stingant žmonių ir darbinių gyvulių. Ji ir buvo priimtines šaltinis. V. Koncė pateikė 1738—1792 m. Seduvos, Panevėžio, Šiaulių, Punios klebonijos, Darsūniškio, Vilniaus ir Tauragnų dvarų lentelę, kurioje nurodoma, kiek tuose dvaruose buvo prievolių ir kiek priimtinių valakų. Iš lentelės matyti, kad valstiečiai turėjo tiek pat sėdimosios, kiek ir priimtines žemės ⁶. Remdamasis S. Koscialkovskio paskelbtais duomenimis, jis apskaičiavo, kad kiekvienas Gardino ekonomijos valstiečio kiemas vidutiniškai naudojo 0,74 valako (0,24 sėdimosios ir 0,5 priimtines) žemės, Alytaus ekonomijos — 1,18 valako (0,42 sėdimosios ir 0,76 priimtines) ir Šiaulių ekonomijos — 1,19 valako (0,27 sėdimosios ir 0,92 priimtines) ⁷. Vadinas, ekonomijų valstiečiai iki A. Tyzenhauzo reformos turėjo daugiau priimtines žemės, negu sėdimosios. V. Koncė padarė tokią išvadą: „Mažas priimtinių valakų činšas buvo ne tiek dėl to, kad valstiečiai nedaug turėjo žemės, kiek todėl, kad dvarininkai norėjo mažu činšu, kaip viliojimo priemone, nenaudojamą žemę, kiek tai įmanoma, paversti naudojama. Šitai pasisekė „tuščių“ valakų skaičių sumažinti ir antrojoje XVIII amžiaus pusėje visus juos įdirbti. Sekantis žingsnis buvo visiškas sėdimosios žemės suliejimas su priimtaine į vieną vienetą“ ⁸.

V. Koncė užbaigė jo pirmtakų pradėtą reikšti mintį, jog priimtine žemė — laikinas reiškinys, atsiradęs po Šiaurės karo ir maro nuniokojimų, kai palivarkų ūkis pakriko ir atsirado daug tuščios, dirvonuojančios žemės.

⁴ W. Wieczorek, Z dziejów ustroju rolnego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII w., Poznań, 1929, p. 13.

⁵ W. Conze, Agrarverfassung und Bevölkerung in Litauen und Weisrussland. 1. Teil. Die Hufenverfassung im ehemaligen Grossfürstentum Litauen, Leipzig, 1940, p. 160.

⁶ Ten pat, p. 161.

⁷ Ten pat, p. 162.

⁸ Ten pat, p. 163.

mės, kai stigo valstiečių, o žemės buvo užtektingai. Kad po XVII a. vidurio karo ir po Šiaurės karo, maro ir bado nuniokojimų lažinė valstiečių išnaudojimo sistema buvo pasidariusi nebeįmanoma, tai savaime suprantama. Betgi priimtines žemės institutas atsirado ne sunkiausiais, o ūkinio pakilimo metais. A. Tyzenhauzas ekonomijose reformas darė ne tada, kai stigo dirbti galinčių žmonių, o kada jų buvo pakankamai ir kai, dvarininko supratimu, valstiečiai gyveno gerai ir iš jų galima buvo pareikalauti didesnio pridėdamojo produkto.

S. Koscialkovskis cituoja 1778 m. Bresto—Kobrinio ekonomijos administracijos atsakymą į Puržyčių valstiečių skundą dėl naujovių, Tyzenhauzo įvedamų visose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekonomijose. Iš atsakymų aiškėja, jog valstiečių žemė permatuojama, skiriant juos į lažininkus ir žemininkus ir dalijant žemę į sėdimąją ir priimtinę. Atmatuojami valakai sėdimosios žemės, o visi kiti pagal inventorius skiriami prie priimtines. Sėdimosios žemės kiekvienas valstiečio kiemas gauna po ketvirtį valako. Už jį valstietis turi eiti dirbti į dvarą dvi dienas per savaitę, jeigu jis nesutinka nuo lažo atsipirkti pinigais ir pasidaryti žemininku. Be sėdimosios, valstietis pagal savo poreikius gali gauti žemės, vadintos priimtine. Už ją mokamas činšas pagal žemės rūšį, skiriant ją į gerą, vidutinę, blogą ir blogiausią⁹.

A. Tyzenhauzas nenaikino priimtines žemės instituto ir nesujungė jo su sėdimąja, o vieną nuo kitos griežtai atibojo, nustatydamas sėdimosios žemės dydį kiekvienam valstiečio kiemui ir paskirdamas už ją visiems vienodą prievolę — 104 lažo dienas per metus. Vadinasi, negalima sutikti su nuomone, kad priimtine žemė buvo laikina agrarinė priemonė, atsiradusi palivarkų pakrikimo ir valstiečių nuskurdimo metu.

S. Koscialkovskio cituotas atsakymas į skundą surašytas po 1769 m. valstiečių sukilimo Šiaulių ekonomijoje nuslopinimo, todėl galima pamanyti, jog priimtines žemės palikimas — reagavimas į sukilimą. Kad tokia mintis klaidinga, aiškiai matyti iš sukilimo priežasčių aiškinimo. A. Tyzenhauzas Šiaulių ekonomijoje steigė palivarkus, kurių anksčiau nebuvo, nustatė po dvi lažo dienas per savaitę nuo ketvirčio valako, kiekvieno palivarko apytikris dydis — 20 valakų, jį įdirba 200 valstiečių kiemų¹⁰. Tai nebuvo 1557 m. valakų reformos pakartojimas.

Valakų reformos nuostatuose pasakyta, kad 7 valstiečių valakai, duodami po dvi lažo dienas per savaitę kiekvienas, arba 14 lažo dienų visi, įdirba vieną palivarko valaką. Tyzenhauzo reforma buvo siekiama, kad vieną palivarko valaką įdirbtų žmonės, atsiųsti iš 2,5 valstiečių valakų (10×0,25), kas sudarė 20 lažo dienų per savaitę. Lažinio darbo norma,

⁹ S. Koscialkowski, min. veik., p. 55.

¹⁰ R. Marčėnas, Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimas 1769 m., V., 1969, p. 39.

lyginant ją su XVI a., pakeliama 4 kartus, ir vienam palivarko valakui imama nebe 14, o 20 lažo dienų per savaitę.

Be to, pagal valakų reformos nuostatus valstiečių valakai, atsižvelgiant į tai, kiek palivarkui reikia lažinės darbo jėgos, buvo padalyti į lažinius ir duoklinius (osadinius), nuo vienu ir kitų reikalaujama mokėti per metus po 12—15 grašių činšo. Duoklininkai lažo neina, todėl jie moka osadą — lažpinigius — po 30 grašių per metus ir, žinoma, dar 12—15 grašių činšo¹¹. A. Tyzenhauzas už ketvirtį valako sėdimosios žemės činšo nereikalavo, nuo lažo galima buvo atsipirkti ir gauti priimtines, mokant už valaką nuo 30 iki 110 auksinų per metus.

Kokioje žemėje Šiaulių ekonomijoje buvo steigiami palivarkai, jeigu priimtine žemė nebuvo likviduojama? Po Tyzenhauzo reformos kiekvieno valstiečio naudojamos žemės plotas vidutiniškai sumažėjo nuo 1,18 iki 0,93 valako¹². Aišku, palivarkai buvo kuriami iš valstiečių atimtoje žemėje, tačiau ne visa priimtine žemė iš valstiečių buvo atimta. Naudojamos sėdimosios ir priimtinės žemės santykis liko beveik 1:4, nes nebuvo valstiečio, kuris sėdimosios žemės būtų ėmęs daugiau kaip 0,25 valako. Sėdimosios žemės visiems valstiečiams buvo skiriama vienodai, o priimtinės — skirtingai, pagal jų pajėgumą. Vadinasi, ir po Tyzenhauzo reformos vyraujanti žemės renta liko pinigine, o ne atodirbinė.

Valakų reforma padalijo valstiečius į lažininkus ir duoklininkus (osadninkus), o Tyzenhauzo reforma — visus valstiečius rentos atžvilgiu suvienodino, o padalijo naudojamą jų žemę. Mažąją jos dalį pavertė lažine, didžiąją — činšine. Čia yra sistema, o ne dėl ūkinių sunkumų atsiradęs laikinas reiškiny.

Kad priimtine žemė nebuvo tapatinama su tuščia, matyti iš Šiaulių ekonomijos 1768 metų inventoriaus, kuriame, nustatant piniginę rentą, greta priimtinės žemės yra tuščia ir užusienio žemė. Už jas reikalaujama kelis kartus¹³ mažesnio činšo; už tuščios (valstiečių apleistos, nenaudojamos) valaką — 35 auksinų per metus, už užusienio (esančio už apmatuoto keturkampio sienos) — nuo 6 iki 30 auks., tuo tarpu už priimtinės geros žemės valaką valstietis turėjo mokėti 110 auksinų.

Šiaulių ekonomijoje priimtine žemė buvo dirbama, o tuščia — apleista, dirvnuojanti, laikinai nedarbama, todėl ir rentos dydis skirtingas. Savaimė suprantama, kad apleista žemė, pradėjus ją dirbti ir pagal trilaukio ciklą įdirbus, gali būti laikoma priimtine, jeigu ji po to priskiriama prie dalijamos už piniginę rentą žemės fondo.

¹¹ J. Jurginis, Baudžiosios įsigalėjimas Lietuvoje, V., 1962, p. 281.

¹² R. Marčėnas, min. veik., p. 39.

¹³ Ten pat, p. 35.

Visi aukščiau minėti autoriai priimtinę žemę aptiko XVIII a., bet tai nereiškia, kad tik tuo metu ji būtų atsiradusi. Ji pradeda minėti XVII a. pradžioje. 1619 m. pagal vieną pavyzdį buvo surašyti Geranainių valsčiaus (Ašmenos pavieto) Dubravos, Daulių, Narbutų, Gerdžiūnų, Zvejų, Lintupio ir kiti kaimai¹⁴. Sąrašuose nurodoma, kiek kaimas turi valakų, kiek jame valstiečių kiemų, kiemų savininkų vardai ir pavardės. Dubravos kaime 24 valstiečių kiemai naudojami 20-čia valakų žemės: 10 valakų sėdimosios, 8 valakai činšinės ir 2 valakai tuščios (skaičiai apvalinti). Ir kitų kaimų žemė skiriama į tris dalis: sėdimąją, činšinę ir tuščią. Lintupio kaimas naudojosi 27 valakais: 12 valakų sėdimųjų, 7 valakai činšiniai, 7 valakai „tušti, 1619 m. naujai priimti“ ir 1 valakas išnuomotų pievų. Valstiečių sąrašai padaryti atskirai kiekvienai žemės kategorijai, todėl iš jų aiškiai matyti, ar tie patys valstiečiai naudojami sėdimąja ir činšine žeme, ar kiti. Dubravos kaime činšine žeme naudojosi 18 kiemų, 15 valstiečių pavardės tos pačios, kurios įrašytos ir sėdimosios žemės naudotojų sąrašė, 3 — kitos. Tie patys trys valstiečiai gali būti iš kito tam pačiam dvarui priklausančio kaimo arba kurio nors kiemo bendrininkai.

Lintupio kaime priimtinę žemę dirbo ne tik senieji kaimo gyventojai, paveldėtinai turėję sėdimuosius valakus, bet ir naujai atsikėlę ir paėmę tuščius. Iš tokių, paėmusių tuščias žemes ir dar činšines (priimtines), buvo: Radziukas, Gaidukas, Juškavičius ir Juškevičius. Panašiai buvo ir Kudeišių kaime. Andrius Jonavičius turėjo sėdimosios, priimtinės ir tuščios žemės. Iš Geranainių inventoriaus aiškiai matyti, kad jau XVII a. pradžioje priimtinei žemei skiriama nuo tuščios. Į tuščią pabėgusio ar išmirusio valstiečio kiemą stengiamasi pasodinti iš kitur atsikėlusį arba tame pačiame kaime atsidalijusį valstietį. Tuščia ir valstiečio paimta žemė, praėjus trejiems lengvatų metams, tampa prievoline (sėdimąja), o priimtinei tokia nevirsta, ji pagal reikalą kasmet ar kas keleri metai gali būti perdalijama, valstiečio šeima jos nepaveldi, ji naudojama laikinai.

Mažuose privačiuose dvaruose tuščia žemė nuo priimtinės neskiriama. Pavyzdžiui, 1619 m. Gilvyčių kaime Žemaitijoje buvo 26 kiemai, iš jų 3 valstiečiai (Martynas Juškaitis, Jokūbas kalvis ir Baltramiejus suolininkas) turėjo tuščios žemės. Juškaitis turėjo 3 dukteris ir tik šeštadalį valako žemės. Aišku, iš tokio mažo sklypelio pragyventi jis negalėjo. Apskritai Gilvyčių kaime stigo žemės, nes valstiečiai turėjo tik po trečdalį ar ketvirtadalį valako. Tuščios ar činšinės žemės buvo mažiau kaip pusantro valako. Prievolės buvo tokios: už kiekvieną sėdimą valaką valstiečiai duoda dvarininkui per metus po 3 kapas grašių, statinę avižų, žąsį, dvi vištas, 30 saujų linų, važiuoja į pastotes ir vasarą kas savaitę eina po 4 die-

¹⁴ Lietuvos inventoriai XVII a. Sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas, V., 1962 (toliau — LI), Nr. 15.

nas dirbti į dvarą. Už paimtus tuščius valakus moka po 3 kapas grašių per metus nuo valako¹⁵.

Iš inventorių galima pasekti, kaip XVII a. pirmojoje pusėje įsigali priimtinės žemės terminas. Geranainių valsčiuje ji vadinama činšine, o 1642 m. Raseinių valsčiaus Paežerūnų, Meledikviečio, Vizbutų ir Pavilkių kaimų inventoriuje surašant valstiečių prievolės, valakai skiriami į sėdimuosius ir priimtinius; činšiniais jie nevadinami todėl, kad už jų naudojimą imami ne pinigai, o produktai: grūdai, paukščiai, kiaušiniai¹⁶. Kai kuriuose dvaruose¹⁷ priimtiniai valakai vadinami piniginiiais, bet kadangi ir sėdimasis valakas gali būti duoklinis, tokiais atvejais renta skiriama į lažinę, osadinę (čínšinę) ir piniginę. XVII a. vidury Rakliškių inventoriuje valakai skiriami į sėdimuosius ir priimtinius¹⁸.

Inventoriai rodo, kad priimtinė žemė atsiranda tuose kaimuose, kur valstiečiams jos stinga. Valakų reforma nustatė, jog vieno valstiečio kermo žemės norma — valakas, tenkantis paveldėjimo teise. Valstietis, paėmęs valaką, įrašytas į inventorių ir po to pasišalinęs, laikomas pabėgusiu, yra gaudomas ir baudžiamas. Nepriimti valakai laikomi tuščiais, tačiau kokiomis nors sąlygomis dalyti juos valakus priėmusiems valstiečiams buvo uždrausta. Nuostatai reikalavo sodinti į juos naujakurius.

XVII a. pirmojoje pusėje tuose kaimuose, kurie nenukentėjo nuo algininkų siautėjimo ar epidemijų, reta rasti valstietį, turintį visą valaką žemės. Dažniausiai jie dirbo pusę, trečdalį arba tik ketvirtį valako. Dėl natūralaus gyventojų priaugio valstiečių ūkiai smulkėjo ir priartėjo prie tokios ribos, kai valstiečio šeima nebegalėjo iš sklypelio pragyventi ir turėjo nuskursti. Iš čia ir atsirado papildomos žemės fondas, nes žemvaldys negalėjo leisti valstiečiui mažžemiui, ieškančiam pragyvenimo šaltinio, kur nors iškeliauti arba likti nedarbingu.

Apleista, dirvonuojanti žemė buvo atiduodama kitomis sąlygomis, negu priimtinei. Upytės pavieta Malūnų kaimo valstiečiai 1638 m. beveik visi buvo mažžemiai, nes turėjo po trečdalį ir ketvirtadalį valako. Jiems trūko dirbamos žemės, bet priimtinės jie neturėjo, nors tuščios žemės kaimo buvo pakankamai. Štai kas inventoriuje parašyta: „Siame Malūnų kaimo tuščių, užžėlusių valakų — 21. Šitų tuščiųjų valakų pievos užaugusios ir apleistos. Bezdiškių užsienis užžėlęs tuščias“¹⁹. Malūnų užsienio

¹⁵ LI, p. 81.

¹⁶ Ten pat, p. 123—124.

¹⁷ Sventėžerio dvaro (Trakų pav.) 1650 m. Mikytų kaimo valstiečių priimtiniai valakai vadinami piniginiiais (pienižney), o činšiniai — osadney, LI, p. 159.

Tame pačiame inventoriuje panašiai skirstoma ir Nemajūnų kaimo valstiečių žemės renta.

¹⁸ W. C o n z e, min. veik., p. 160.

¹⁹ LI, p. 125.

beržynas iškirstas, jį turi dvaro pareigūnas Mateušas Rajencas. To paties dvaro Vaišvilų kaime buvo 8 tušti apleisti valakai ir pievos užaugusios, o kaimas didelis — 15 kiemų.

Iš inventoriaus teksto užuominų matyti, kad už prastą šio dvaro ūkio tvarkymą kaltinamas administratorius M. Rajencas, be atodairos kirtęs miškus ir žiūrėjęs savo, o ne dvaro naudos.

Buvo atvejų, kada vieno kaimo valstiečiai priimtinės žemės turi to paties dvaro kito kaimo laukuose. Tai matyti iš 1637 m. Biržinėnų dvaro inventoriaus. Prie Vepšių kaimo valstiečių sąrašo čia padaryta tokia pastaba: „Šiame kaime yra tuščių valakų, kuriuos nuomoja mano valdiniai iš kitų kaimų ir Luknės miestelėnai“²⁰. Geranainių dvaro Kudeišių kaimo valakai 1619 m. skirstomi į lažinius, činšinius ir tuščius. Tarp priimtinės-činšinės žemės naudotojų įrašytas Tomas Zybartas iš Lintupio, vadinasi, kito kaimo. Kudeišių kaimo činšinės žemės turi ir Jonas Gelošas, Subatininko miestelio gyventojas²¹. Šiuos atvejus reikia laikyti išimtimis, nes XVII a. pirmojoje pusėje formavosi priimtinės žemės fondai atskiruose kaimuose. 1642 m. Gružių dvaro (Upytės pav.) Banių kaimo valstiečiai turėjo 5 valakus žemės, iš jų du buvo tušti. Kaime 7 kiemai: penki valstiečiai turėjo po pusę valako žemės, o du po ketvirtį, ir už du tuščius valakus visas kaimas mokėjo dvarui 8 kapas grašių. Šis kaimas turėjo du užsienius²². Juos tais metais turėjo paėmę keturi to kaimo valstiečiai. Paimta tuščia žemė ir užsieniai kaimui atstojo priimtine. Būdinga, kad šiame kaime tuščiais valakais valstiečiai naudojosi savo nuožiūra, dvaro administracijai nesikišant. To paties dvaro Vaškelių kaimo valstiečiai mokėjo 6 kapas grašių už užsienius. Žalavos dvaro (Ašmenos pav.) Gužės kaime 3 valakai tušti „priėmimui“, vadinasi, skirti išdalyti atskirai valstiečiams arba atiduoti bendrai visam kaimui už priimtine²³. Jeigu į tuščius valakus tikimasi pasodinti atsikeliančius arba atsidalijančius valstiečius, tada sakoma, kad jie tušti, ir nieko daugiau nepriduriama.

Priimtinės žemės fondas sudaromas iš užsienių, paliktų matuojant kaimus į valakus, iš tuščių arba naujai įsisavintų žemių ir iš palivarko žemių. Palivarko žemė duodama valstiečiams dirbti už pinigus ne valakais, o margais. Nors Geranainių ir Subatininko dvaruose buvo ir činšinės, ir tuščios žemės, vis dėlto dvarininkas nuomojo valstiečiams dalį palivarkinių dirvų ir pievų. Baravykų kaimas turėjo 5 lažinius valakus, 2 činšinius, 8 margus palivarko dirvų ir 4 margus pievų. Romanovičių kaimo valstiečiai turėjo 5 valakus lažinės, 1,5 valako činšinės ir dar nuo-

²⁰ Ten pat, p. 120.

²¹ Ten pat, p. 78.

²² Ten pat, p. 131.

²³ Ten pat, p. 142.

mojo 4 margus iš palivarko. Jonas Juozapavičius turėjo 0,5 valako lažinės, 0,25 val. činšinės ir 1 margą nuomotos iš palivarko²⁴.

Palivarkinės žemės renta šiuose dvaruose buvo didžiausia, už jos valaką reikėjo mokėti 150 grašių, o už činšinės — 120 grašių. Jeigu valstiečiams ji būtų buvusi per brangi, jos būtų neėmę, nes palivarko margų, kaip ir činšinės žemės, galima buvo neimti.

Biržinėnų dvare 1637 m. valstiečiai taip pat turėjo lažinės, činšinės ir palivarkinės žemės. Paliepių kaimo valstietis Baltrutis Judis turėjo sėdimosios žemės pusę valako, už jį ėjo dirbti į dvarą tris dienas per savaitę, priimtinės turėjo taip pat pusę valako, už jį mokėjo pusantros kapos grašių, dirbo ir palivarkinių arimų (plotas nenurodytas), už juos mokėjo dvarui 20 lietuviškų grašių. To paties kaimo valstietis Matusėlis Zindukis turėjo pusę lažinio valako, priimtinės žemės nedirbo, bet turėjo dvaro arimų, už kuriuos mokėjo 20 lietuviškų grašių²⁵.

Inventorių duomenys rodo, kad XVII a. pirmojoje pusėje tiek valstybinių, tiek privačių dvarų valstiečiai, be prievolinės lažinės žemės, turėjo priimtinės-činšinės. Prievolinės plotas, tenkantis vienam valstiečio kiemui, mažėjo, o činšinės — didėjo. Vadinasi, ėmė daugėti valstiečių, naudojančių žemę ir už atodirbinę, ir už piniginę rentą. Renta darėsi mišri su piniginės didėjimo tendencija.

Rentos kitėjimo procesą nutraukė XVII a. vidurio karai ir krašto nuokiokijimas. Dvaro santykiai su kaimu pakriko dėl pastarojo nuskurdimo. Dvarininkams teko aiškinti savųjų valstiečių genealogiją, siekiant nustatyti feodalinę jų priklausomybę. Būdingas šiuo požiūriu 1655 m. Žemelėnų kaimo valstiečių sąrašas²⁶.

Šį kaimą 1568 m. Jokūbas Laskauskas išmatavo į valakus ir sudarė juos paėmusių valstiečių sąrašą. Praėjo 87 metai. Karo ir bado užklupti valstiečiai išbėgiojo, pasikeitė jų pavardės, sudaromos iš tėvavardžių ir pravardžių. Štai kas tame valstiečių sąrašė rašoma: „Mažeika Lukšaitis sugyveno Baltutį, o Baltutis Petrą, kuris pagal senelį vadinosi Mažeika. Šis sugyveno Joną, kuris pabėgo, ir dukterį Agotą, ta Karklėnuose, kita duktė Jadvyga, ta pas poniją Gelgaudienę. Narmontas Venckaitis, velionis, paliko Baltramiejų, o Baltramiejus — Stanislovą, Matutį, Jokūbą. Stanislovas gyvena Dagiuose Skuodo valsčiuje, Matutis — Voverių kaime Viekšvėnų valsčiuje. Šis turi du sūnus Abraomą ir Marką. Abraomas vedęs, jo žmona vadinasi Dasiula, turi tris sūnus — Andrių, Ambroziejų, Martyną ir 3 dukteris — Elžbietą ir Zuzaną (trečios vardo nėra). Jokūbas, kuris save vadina Vilkaičiu Skubutaičiu, turi 5 sūnus, vyresnysis Juoza-

²⁴ Ten pat, p. 78.

²⁵ Ten pat, p. 120—121.

²⁶ Ten pat, p. 218—221.

pas buvo to kaimo vaitas, antras Jonas, trečias Mykolas — pabėgo, šitie trys sūnūs pirmosios žmonos, 4-tas Abraomas — pabėgęs, 5-tas Venclovas ir Cicilija — antrosios žmonos; Juozapas, vyresnysis sūnus, sugyveno tris sūnus: Ambroziejų, Mykolą, Joną“ ir t. t.²⁷

Tokie sąrašai buvo sudaromi, norint surinkti pabėgusius baudžiauninkus, kuriuos pagal įstatymą, dvarininkams buvo draudžiama priimti. Galiojo 10 metų senaties teisė.

Karo metu ir tuojau po karo sudarytuose inventoriuose nebenurodoma, kiek ir kokios žemės turi valstietis, o surašomi jo vaikai ir gyvuliai. Taip surašytas 1654 m. Gelvonų — Daumantiškių dvaras. 1661 m. Varputinių kaimo, Vilkijos vlsč., valstiečių surašyme pažymėti tiksliai valstiečių kiemai ir iš jų reikalaujami pinigai. Apie Jutaičių kaimą taip parašyta: „Baltramiejus Bruzgyš turi jaučius ir arklį. Masiukas Lucaitis, Maciukas Jutaitis arklio neturi; Motiejus Jutaitis, Urbonas Jutaitis, Venclovas Jutaitis, Kasperas Ivonaitis, Jonas Kurgaitis, Stasius Brinklaitis, Motiejus Tribušaitis, Jonas Petrošaitis, tie visi nei arklių, nei jaučių neturi. Lukošius Tribušaitis vieną jautį turi, o arklio neturi. Jokūbas Bakaitis jaučių neturi, turi arklį. Motiejus Grigalaitis nei arklio, nei jaučio neturi“²⁸.

Pokariniai inventoriai darosi panašūs į tuos, kurie buvo surašomi XVI a. pirmojoje pusėje iki valakų reformos. Tik nuo 1662 m., be šeimos narių ir gyvulių skaičiaus, imama nurodyti ir dirbama žemė, dažniausiai pusė valako, neskirstant jos į sėdimąją ir priimtinę ir nepažymint, kiek yra tuščios. Iš paskelbtų XVII a. antrosios pusės inventorių bene pirmasis, kuriame sėdimoji žemė atskirta nuo tuščios, buvo 1665 m. Gelgaudiškio dvaro inventorius. Jame surašyti valstiečio šeimos nariai, gyvuliai ir naudojamos žemės kiekis. Pakalniškių kaime pažymėta 14 kiemų ir keli kiemai tušti. Apie juos taip parašyta: „Pirmas Petras Bendžiūnas mirė bevaikis, trečdalis valako tuščias, be trobesių, antras Petras Kučiukas išmirė su vaikais. Tuščia pusė trečdaliu valako, iš trobesių yra kepykla. Trečias Kazimieras Gričaitis mirė su žmona, tuščias trečdalis valako. Yra trobesiai: pirkia, prienamais, kepykla. Tuštynes paėmė Kazimieras Vaičaitis“²⁹. Tuščių kiemų buvo to paties dvaro Ivoniškių ir Plokščių kaimuose.

1665 m. Narūnų dvaro (Ukmergės pav.) inventoriuje vėl valstiečių naudojama žemė imama skirstyti į sėdimąją, lažinę ir tuščią³⁰. 1667 m. Skuodo dvaro Žadeikių ir Dagių kaimų valstiečiai turi sėdimosios ir priimtinės žemės³¹. Iš inventorių matyti, kad, atsigauçant po XVII a. vidurio

²⁷ Ten pat, p. 218.

²⁸ Ten pat, p. 224.

²⁹ Ten pat, p. 236.

³⁰ Ten pat, p. 241—247.

³¹ Ten pat, p. 258—262.

nuniokojimų, didėjant valstiečių kiemų skaičiui, vėl didėja priimtinės žemės plotas, pradeda plisti piniginė renta.

Pirmaisiais XVIII a. metais kilęs Šiaurės karas vėl sutrikdė normalią agrarinių santykių raidą. Ūkiui atsigavus, valstiečių naudojama žemė, kaip ir anksčiau, imama skirstyti į dvi pagrindines kategorijas, iš kurių valstiečiams parankesnė buvo priimtinė, nes jos renta, lyginant ją su sėdimosios žemės renta, buvo daug mažesnė. Nors valstietis ir norėjo turėti kiek galima daugiau priimtinės žemės, tačiau vien ja verstis jis negalėjo, nes tokiu atveju jis pasidarytų žemės nuomininku, o laisvai nuomoti žemę galėjo tik bajoras ir išimtiniais atvejais — miestietis. Sėdimoji, arba prievolinė, žemė valstiečiui, kaip baudžiauninkui, neturinčiam piliečio ir tuo pačiu juridinio asmens teisių, buvo privaloma. A. Tyzenhauzas, vykdydamas reformą Šiaulių ekonomijoje, nustatė privalomą sėdimosios žemės normą — ketvirtį valako. Tuo tarpu priimtinės norma nebuvo nustatyta. Ir po jo reformos Šiaulių ekonomijoje buvo valstiečių, kurie turėjo po kelias dešimtis hektarų priimtinės žemės.

Ekonomijose valstiečiai priimtinės žemės turėjo kelis kartus daugiau, negu sėdimosios, todėl laikyti juos lažininkais ir vyraujančia rentos forma — atodirbį, būtų nesusipratimas. Ekonomijos nebuvo išimtis. Sėdimosios žemės normos nustatymas ir lažo padidėjimas Šiaulių ekonomijoje buvo 1769 m. valstiečių sukilimo priežastis. Kituose dvaruose tokio padidėjimo nebuvo. Priešingai, buvo ketinimų likviduoti palivarkinius arimus. Ypač garsėjo K. Bžostovskio priemonės Turgeliuose. Tiek Šiaulių ekonomijos, tiek ir Turgelių priemonės reikia laikyti tik bandymais, neturėjusiais didesnės įtakos bendrajai rentos pasikeitimo kryptims.

Priimtinės žemės plotas didėjo ne tik valstybiniuose, bet ir bažnytinuose, ir privačiuose dvaruose. Šį procesą lengvai galima pasekti iš Vilniaus vyskupystės inventorių, sudarytų 1731 ir 1782 metais³². 1731 m. inventoriuje valstiečių naudojama žemė skiriama į prievolinę (lažinę, bajorų ir žemininkų) ir į priimtinę. Iš valsčių nuostatų, surašytų tame pačiame inventoriuje, matyti, kad žemininkais vadinami tie valstiečiai, kurie už sėdimąją žemę moka tik pinigais ir kokių nors lažinių darbų neatlieka, bajorai — už sėdimąją žemę moka pinigais, savaitinio lažo neina, bet už tai atlieka nereguliaris, papildomas lažines prievoles, kurios ne visuose valsčiuose vienodos. Sešuolių palivarko nuostatuose sakoma: „Visi bajorai už sėdimosios žemės valaką moka po 20 auksinų, o už priimtinės — po 5 auksinus. Vykti į kelionę su laškais iš eilės. Senus tiltus taisyti, naujus reikalingus statyti. Būti medžioklėse, pasėdžių metu pagal

³² Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки. Выпуск второй, Вильна, 1897, р. 65—152.

rangą asistuoti. Drublo bajorai pagal seną savo statutą turi vasarą dalyvauti šešiuose gvoltuose ir duoti po vieną žmogų nuo namo“.

Molėtų valsčiaus nuostatuose iš bajorų reikalaujama už sėdimąją žemę mokėti po 20 auksinų, už priimtinę po 5 ir, be to, „vasarą atitarnauti 6 gvoltus, dvaro pievas šienauti, iš eilės į keliones vykti, atlikti šarvarkus prie malūno ir dalyvauti medžioklėse“. Kuktiškio valsčiaus bajorai privalėjo 12 dienų gvoltus atlikti ariant dirvas ir javus piaunant, neskaitant pievų šienavimo gvoltų. Iš Vydžių valsčiaus nuostatų matyti, kad iš žemininkų ne tik reguliaraus savaitinio lažo, bet ir gvoltų nereikalaujama. Jie vyksta su laiškais, asistuoja vyskupo lankymosi ir šaukimo į karą metu, vyksta kareiviais.

Vilniaus vyskupo Užnerio valdoje valstiečių naudojama žemė (apvaliais skaičiais) rentos atžvilgiu 1731 m. taip atrodė:

Valsčiaus pavadinimas	Sėdimoji žemė (valakais)			Priimtine žemė (valakais)
	žemininkų	bajorų	lažinė	
Vydžių	50	114	—	64
Salako	—	42	38	74
Zarasų	—	36	neatskirta	45
Tauragnų	—	104	80	208
Kuktiškių	—	61	33	73
Molėtų	—	29	20	43
Šešuolių	—	26	87	67
	50	412	258	574

Suvestinė sudaryta pagal: Inwentarze kluczów Zawileyskich dóbr duchownych stołowych, paskelbta Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки. Выпуск второй, Вильна, 1897, p. 65—152.

Čia priimtinės žemės truputį mažiau, negu sėdimosios, tačiau sėdimoji skiriasi į lažinę ir činšinę, lažinės truputį daugiau kaip trečdalis, o likusi — činšinė. Atodirbinė renta sudarė tik nežymią valstiečių prievolių dalį, todėl lentelėje nurodytų valstiečių negalima vadinti lažininkais.

Į XVIII a. pabaigą lažininkų skaičius mažėjo. Pagal 1731 m. inventorių Užnerio valdos Tauragnų valsčiuje bajorų drauge su činšininkais (osadninkais) buvo 107 kiemai, o lažininkų — 113. Per 60 metų šiame valsčiuje bajorai ir osadninkai virto žemininkais, o lažininkų skaičius sumažėjo, nes pagal to paties valsčiaus 1792 m. inventorių žemininkų buvo 119 kiemų, o lažininkų — 96. Šiame 17 kiemų valsčiuje 88 valakai laikomi lažiniais, 109 — činšiniais ir 159 priimtiniais³³. Lažinių valakų skaičius padidėjo 8, o lažinių kiemų skaičius sumažėjo — 17.

³³ Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею для разбора древних актов, XXV, Вильна, 1898, p. 152.

V. Koncė, naudodamasis inventoriais, palygino Jotvingių (Jatvež) kaimo valstiečių padėtį 1580 ir 1731 metais. Valstiečių kiemų skaičius per pusantro šimto metų nepasikeitė. 1580 m. jame buvo 28 lažiniai, 2 činšiniai ir 1 laisvas kiemas. Visiems kiemams priklausė po vieną valaką. 1731 m. jie turėjo po ketvirtį valako sėdimosios ir po tiek pat priimtinės žemės. Be to, činšinių kiemų skaičius padidėjo nuo 2 iki 10³⁴.

Sio kaimo agrarinių santykių raida būdinga valstybinių, ekonomijų, bažnytinių ir privačių žemių rentos kitėjimo procesui. Palivarkuose ariamos žemės plotas nemažėjo, o A. Tyzenhauzas ekonomijose jį gerokai padidino. Lažo norma padidėjo nuo 2 savaitinių dienų už valaką iki 8. XVI a. vienam palivarko valakui pagal Žygimanto Augusto 1557 m. reformos nuostatus reikėjo 7 kaimo valakų, o XVIII a. užteko tik 2 valakų, ir todėl 5 likusius kaimo valakus galima buvo pervesti į činšą. Valstietis, pervestas į činšą, negalėjo tenkintis tuo žemės sklypu, kuriuo naudojosi būdamas lažininku, nes jam liko laisvos dvi darbo dienos per savaitę. Tas dienas jis sunaudoja papildomam sklype, stengdamasis vienokiu ar kitokiu mastu imtis prekių gamybos, kad prasimanytų pinigų činšui sumokėti ir savo ūkio išlaidoms padengti.

Činšinės žemės dalis turėjo būt perdalijama pagal besikeičiantį darbinį valstiečių kiemų pajėgumą. Lietuvoje jai prigijo priimtinės žemės vardas. Valstiečiai stengėsi mažinti sėdimosios žemės kiekį ir didinti priimtinės. 1769 m. Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimo pagrindinė priežastis buvo privalomas sėdimosios žemės normos nustatymas.

Prieiname išvadą: valstiečių naudojamos žemės skirstymas į sėdimąją ir priimtine buvo ne laikino nuniokojimo ir skurdo vaisius, o dėsningas rentos formos kitėjimas, susijęs su natūraliu gyventojų prieaugiu, paveldimu žemės naudojimu ir lažinio darbo normos didinimu, kylant darbo našumui. Atsigavus po Šiaurės karo nuniokojimų, lažinės žemės plotas mažėjo, o činšinės ir priimtinės didėjo. Tai reiškė laipsnišką, bet gana spartų perėjimą nuo atodirbinės prie piniginės rentos, būdingos feodalizmo irimo laikotarpiui.

ПРИЕМНАЯ ЗЕМЛЯ И ЕЕ РОЛЬ В ИСТОРИИ АГРАРНЫХ ОТНОШЕНИЙ ЛИТВЫ

Ю. ЮРГИНИС

Резюме

Приемная земля как термин обозначения особой формы крестьянского землепользования в источниках феодальной Литвы появился наряду с понятием оседлой земли. Хотя специального исследования, касающегося этих категорий крестьянского земле-

³⁴ W. C o n z e, min. veik., p. 165—166.

пользования нет, свойства их известны. Оседлой называлась земля, к которой крестьянин был прикреплен и за пользование которой он был обязан выполнять все феодальные повинности, в первую очередь — барщину. Приемной называлась земля, которую крестьянин мог получить по собственному желанию в аренду за денежную плату.

На деление крестьянской земли на оседлую и приемную обратил внимание С. Косциалковский, В. Вечёрек и В. Конце. Они установили, что в крупных феодальных владениях: в королевских экономиях и в Завилейских имениях Виленского епископа крестьяне имели гораздо больше приемной земли, нежели оседлой. Это явление они рассматривали как временное, вызванное войной и разрухой, и полагали, что в приемную землю превращались пустоши.

Автор настоящей статьи это мнение не разделяет, ибо деление крестьянской земли на оседлую и приемную появилось в первой половине XVII в. до начала войны и разрушений. Во время хозяйственной разрухи размеры крестьянских повинностей определялись не по количеству и качеству земли, а со двора, в зависимости от его состояния. Не случайно в инвентарях, составленных в период разрухи, поименно указывались все члены каждой семьи, перечислялись лошади, волы и остальной скот. В статье делается вывод, что деление крестьянской земли на оседлую и приемную и рост площади приемной являлись результатом не хозяйственного упадка, а наоборот — подъема.

До аграрной реформы середины XVI в. крестьянские дворы (службы) делились на тягловые и данные. Дань, отдаваемая деньгами, называлась осадой или чиншем. После проведения реформы единицей повинностей (отработочных и денежных) стала волока, как максимальный наследственный надел одного крестьянского двора. С течением времени размер крестьянского надела сократился до 0,25 волоки, а повинности выросли от 2 до 8 барщинных дней в неделю от волоки. Так как потребность в барщинном труде для обработки фольварковой земли не изменилась, а норма эксплуатации увеличилась в 4 раза, соотношение между фольварковой и крестьянской землями резко изменилось. В XVI в. 7 крестьянских волок обязаны были обеспечить барщинным трудом одну волоку фольварка, а к середине XVII в., особенно во второй половине XVIII в., то же самое количество барщинного труда требовалось от 2 крестьянских волок. Таким образом остальные 5 крестьянских волок можно было перевести на чинш. Так создавался фонд приемной земли для регулирования трудоспособности крестьянских дворов.

Малочисленные крестьянские семьи могли существовать, пользуясь 0,25 волоки, но более крупные при таком наделе разорялись, поэтому трудоспособные семьи могли получить 0,25—0,5 волоки и даже больше приемной земли. Особенно необходим был добавочный надел для крестьян, свободных от барщины. По инвентарям и статутам имений установлено, что соотношение между денежной рентой оседлой и приемной земли выражалось приблизительно как 2:1. Крестьянам было выгодно иметь меньше оседлой и больше приемной земли. Тут резко сталкивались интересы землевладельцев и крестьян.

Из сопоставления количества оседлой и приемной земли видно, как к концу XVIII в. в Литве распространялась денежная рента. Существование фонда приемной земли на протяжении почти двухсот лет вносит коррективы в установившееся в литературе мнение, что в Литве общинное землепользование с переделами отсутствовало. Оно имело место в своеобразной форме, на которую до сих пор не обращалось должного внимания.